

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.013

Л.В. КНОДЕЛЬ,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ*

СОЦІАЛЬНІ ПРОФЕСІЇ ЖІНКИ В НІМЕЧЧИНІ ХІХ–ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядаються проблеми становлення жінки у соціальній сфері Німеччини, її непростий шлях у боротьбі за свої права та соціальні зміни.

Ключові слова: соціальна робота, професійне зростання, суспільне життя, професійна підготовка.

Вступ. Передові представниці жіночого руху прагнули більш широкої участі в соціальній діяльності і добилися на зламі століть у США і в Європі професійної підготовки для жінок, які проводять соціальну роботу, та заслужили високої оцінки своєї самовідданої праці.

Розвиток соціальних професій не можна відокремлювати від жіночого руху в ХІХ ст. Німецькі жінки знаходили себе в ролі опікунів над бідними, сестер милосердя, медсестер, вихователів дитсадків відповідно до притаманних їм жіночих умінь і культурного призначення.

Актуальність статті полягає у тому, що дані, які є в сучасних дослідженнях німецьких вчених відповідно до нових напрямів освіти, дуже важливі для нас.

Мета статті – ознайомити педагогів з новими досягненнями соціальної педагогіки у Німеччині.

Вклад основного матеріалу. Сучасна соціальна політика української держави та Національна доктрина розвитку освіти визначили низку першочергових завдань педагогічної науки щодо різнобічного розвитку та соціальної адаптації особистості в сприятливих соціальних умовах. Соціальна педагогіка як окрема галузь педагогічного знання зараз перебуває на етапі активного розвитку теоретичних положень та аналізу й систематизації досягнень світової соціально-педагогічної практики.

Численні педагоги та громадські діячі у Німеччині – П. Нанторт, Г. Боймер, К. Фребель, Л. Оммо, П. Шмідт, А. Шмідт, А. Бебель, Б. Маренгольтц-Бюлова, А. Соломон, Г. Шродер-Браймон та ін. – досліджують питання соціально-педагогічної діяльності та участі в ній жінок.

Однією з передумов ефективності соціально-педагогічної діяльності є наявність висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, які мають ґрунтовну теоретичну підготовку та володіють різними технологіями соціально-педагогічної діяльності. Безумовно, великий інтерес викликають педагогічні ідеї минулого, соціальні та педагогічні ініціативи соціально розвинутих передових країн сьогодення, наприклад, Німеччини.

Зокрема великий інтерес становлять соціально-педагогічні ініціативи релігійних діячів. Добре відома діяльність німецького пастора І. Оберліна (1740–1826), який спробував уже в ті часи створити, говорячи сучасною мовою, «виховуюче соціальне середовище». Він відкрив своєрідний дошкільний заклад і розпочав підготовку жінок для роботи в ньому.

Провідний спеціаліст у сфері соціальної роботи і соціальної педагогіки в Німеччині Гертруда Боймер визначила соціальну педагогіку як інструмент соціальної політики [1, с. 10].

На початку ХХ ст. з ідеєю об'єднання всіх виховних можливостей суспільства виступив професор з Німеччини Пауль Нанторт. Він вважав, що «виховання народу не є ізольованим завданням, а має бути поєднаним з усім народним життям» [1, с.12].

Тому трохи пізніше професійна підготовка соціальних працівників, соціальних педагогів у Німеччині була піднесена до рівня «фах-хол шул» (вищого навчального закладу).

Досліджуване питання про опанування німецькими жінками соціальних професій у минулому дуже важливе у контексті вивчення іноземного історичного досвіду. Адже переважну більшість соціальних працівників у Німеччині (і в Україні) становлять жінки.

У ХІХ ст. дуже багато з них були безробітними. Надзвичайно цінним для українського жіноцтва є досвід боротьби німецької жінки за права на працю і освіту. Питання дуже актуальне сьогодні для українок.

У зв'язку зі світовою економічною кризою, інфляцією та багаторічною політичною нестабільністю на Україну очікують дуже важкі часи.

За даними Держкомстату, станом на грудень 2008 р. в Україні було зареєстровано 844,4 тис. безробітних громадян – найбільша їх кількість за 17 років існування незалежної держави. Більшість непрацюючих становили жінки – **465,2 тис.** Вони і мешканці сіл найчастіше шукали роботу. Спостерігається збільшення кількості безробітних жінок. Так, у січні 2008 р. вони становили 390,8 тис., а вже в грудні цього ж року їх було 465,2 тис. Але ж тут не враховані ті громадяни, які не зареєструвалися як безробітні, та ті, хто виїхав у пошуках роботи за кордон. За прогнозами фахівців, кількість безробітних в Україні найближчим часом буде обраховуватися мільйонами [6].

І як показує німецький досвід, жінкам дуже непросто буде конкурувати у виробничій сфері з чоловіками. Їм легше і швидше буде опанувати соціальні професії, на які буде зростати попит.

В епоху Просвітництва рух за соціальні зміни розпочався тим, що на порядок денний було поставлено питання суспільних взаємовідносин окремих індивідумів, їх суспільний статус та можливості розвитку.

Вивільнення робочих рук, раціональність, індустріалізація породили конституції європейських країн, боротьбу за соціальні і політичні права громадян.

Посилаючись на заявлені права людини, жінки в голос почали говорити про свої права.

Вони скаржилися на залежність і пригнічення, вимагали для себе права на участь у суспільних справах і «рекламували» свої жіночі природні уміння. І незабаром жіночий рух справляв політичний вплив на розвиток соціальної роботи, тому що жінки або самі займалися нею, або їх вимоги до соціальних питань були пов'язані з необхідністю соціальних змін. Наприкінці ХІХ ст. соціальна діяльність в багатьох галузях отримала характер «жіночої соціальної роботи». Жіночий рух ідентифікував себе з нею. Лейтмотивом цього руху була «професійність», і вона мала під собою економічне підґрунтя [3, с. 34].

У колишньому домогосподарстві, ремісничому чи селянському виробництві чоловік і жінка працювали поруч. Їх праця відрізнялася за звичаєм та походженням. Індустріалізація зробила працю жінки вільною, але машини витискали жінок в менш оплачувані сфери діяльності. Коли скорочувалися робочі місця, жінки не могли скласти конкуренцію чоловікам. Ще раніше, ніж бідняки і пролетарі, батьки в буржуазних родинах помітили, що їх доньки і домогосподарки усе більше ставали безробітними. Перед заможними членами таких родин гостро поставала проблема організації осмисленого ведення життя у питанні щодо специфічної «жіночої професії» (*der weibliche Beruf*) [3, с. 166].

У часи наполеонівських війн в Західній і Центральній Європі була велика потреба у санітарах, допоміжному персоналі для догляду за пораненими, бідними і хворими. Стали кон'юнктурами жіночі товариства і об'єднання, які надавали відповідну допомогу. Виникали патріотичні жіночі спілки. Приклад діяльності французьких католицьких медсестер сприяв виникненню у Німеччині жіночого благодійного об'єднання сестер милосердя (*ales weiblichen diakonats*). Варто згадати **Амалію Зівекінг, яка закликала жінок, особливо одиноких, професійно займатися діяльністю відповідно до їх призначення, природного покликання, пов'язаних з притаманними їм добротою, милосердям, умінням ретельно і успішно доводити будь-яку справу до кінця.** Поруч з працею сестри милосердя виникла пропозиція професій жінок-педагогів (в 1832 р. відкрилися перші жіночі вчительські семінарії в школі короля Аугуста в Берліні (*könige Augustaschule*) і католицька семінарія в Мюнхені) [3, с. 123].

Ідея К. Фребеля про дитячий садок сприяла педагогізації діяльності цієї дитячої установи [2, с. 40–45]. Він увійшов в історію педагогіки як реформатор дошкільного виховання.

Згодом німецькі жінки розпочали виявляти і політичну активність. Провідна діячка жіночого руху Луїза Оммо вимагала під час революції 1848 р. забезпечити жінок роботою. Вона заснувала жіночу газету під лозунгом «За царство свободи я агітую громадянок!». На сторінках цієї газети велися гострі дебати за емансипацію жінок у всіх сферах суспільного життя та їх активну участь в ньому [3, с. 168].

Виникали місцеві демократичні Об'єднання жінок, які брали активну участь у дискусії на тему політичних змін. З огляду на соціальну роботу жіночий рух мав подвійне значення: представництво власних інтересів і «жіноча» точка зору серед громадськості потребувала все частіше займатися питаннями, що стосувалися життя половини населення країни.

Відповіддю на виклики часу і результатом боротьби за емансипацію жінки у сфері освіти було заснування Гамбурзької жіночої вищої школи після подій 1848 р. З «Вільної громади», соціально-релігійного товариства, у 1848 р. виникло «Об'єднання гамбурзьких жінок для усунення конфесійних відмінностей», а за ним – «Жіноче освітнє товариство», яке вимагало заснування вищих шкіл для жінок, поєднання виховання у сім'ї з навчанням у школі, опікунства над бідними і хворими. Жінки та їх політичні друзі пов'язували мету народно-виховання із засобами соціального служіння, яке могло відкрити для жіноцтва шлях для отримання освіти і професії [3, с. 170].

Об'єднання гамбурзьких жінок запросило Карла Фребеля, племінника засновника дитсадків, і його дружину до Гамбурга побудувати вищу школу для жінок, яка існувала з 1850 по 1852 рр. та здійснювала курсову програму з підготовки жінок для роботи в дитсадках і школах і в якій читалися загальноосвітні лекції.

Луїза Оммо, Петер і Аугуста Шмідт створили у 1865 р. на жіночій конференції в Лейпцигу «Загальний жіночий союз». Він рішуче відстоював право жінок на працю (Recht auf Erwerb) і закликав діяти, об'єднавши сили для того, щоб вибороти для жінок можливість отримати вищу освіту, звільнити їм шлях до праці від усіляких перешкод.

Також переслідувало мету створення можливостей для забезпечення німецьких жінок освітою і роботою «Центральне об'єднання для блага працюючих класів» у Пруссії. Його президент Летте заснував у 1865 р. «Товариство для сприяння зайнятості жінок», що пізніше отримало його ім'я [3, с. 175].

Після 1850 р. з'являлося усе більше памфлетів, журналів, книг, статей, в яких тривали суперечки щодо «за» і «проти» праці жінок, а також прав і обов'язку в сім'ї і суспільстві. Навіть сам Летте не забував часто повторювати: «Чого ми ніколи не хотіли і не хочемо, і не ставимо за мету – це те, щоб у наступних століттях допомагати політичній емансипації і рівноправності жінок» [3, с. 189].

У 1879 р. побачила світ популярна книга Августа Бебеля «Жінка і соціалізм», яка визначила жіноче питання як соціальне питання, що означало: жінки-пролетарії мали активно брати участь у звільненні свого класу.

К. Цеткін – представниця соціал-демократії – не ставила собі за мету об'єднатися з феміністським рухом. Діяльність жінок з буржуазних родин засуджувалась марксистами аргументами, подібними тим, які навели Маркс і Енгельс проти буржуазії вже в «Комуністичному маніфесті» [3, с. 202].

У розширенні жіночої професійної діяльності, зокрема у співробітництві із закладами для дітей і хворих, були передусім зацікавлені жінки з буржуазних німецьких родин. Утворена у 1871 р. «Спілка німецьких вітчизняних жіночих об'єднань» (Verband der deutschen vaterländischen Frauenvereine) особливо виділяла серед своїх соціальних завдань питання догляду за хворими. Догляд і виховання вели до здійснення вищої мети освіти – служінню ідеалам людства [3, с. 204].

Берта Маренгольтц-Бюлова, яка багато зробила для поширення ідей К. Фребеля, заснувала у 1871 р. «Загальне виховне товариство» на зразок Фребелівського дитсадка. Фребель вважав саме дитсадок робочим місцем для жінки і одночасно благородним засобом її виховання [3, с. 172].

Він запровадив курси для жінок-вихователів. У Берліні Генрієтта Шродер-Браймон, племінниця Фребеля, опікувалася так званим народним дитячим садком. З цього дитсадка

в Берліні виник Будинок Песталоцці – Фребеля (Pestalozzi-Fröbel Haus), визнаний освітній заклад для жінок-вихователів, що існує до сьогодні.

У 1901 р. Аліса Соломон в «Довіднику для жіночого руху» зазначала: «Добровільно чи із службових обов'язків, але свої почуття, емоції жінка краще застосовує у соціальній діяльності, ніж чоловік» [4, с. 41].

Прагненням жінок сприяли об'єктивні умови. Як і в англоамериканських країнах, у Німеччині також прогресувала індивідуалізація у догляді за хворими. Одночасно розширилася сфера діяльності у допомозі підліткам, інвалідам. Цей розвиток викликав потребу у персоналі.

Восени 1893 р. в Берліні було організовано «групи дівчат і жінок для соціальної допомоги». Саме завдяки активній діяльності цих груп у Німеччині виникла професійна соціальна робота [3, с. 174].

Для виконання своїх обов'язків, з якими знайомили дівчат «груп», вони мали отримати відповідну підготовку та освіту. Організовані в Берліні лекції навчали і давали одночасно професійну орієнтацію.

Наприклад, у 1893 р. Макс Вебер виступив з лекцією на тему «Основи сучасного соціального розвитку». Наступні лекції були присвячені темам: «Благочинні установи для працюючих класів», «Соціальна допомога», «Організація громадських і приватних організацій для допомоги біднякам», «Основи гігієни», «Піклування про здоров'я дітей» [3, с. 145].

У наступні роки тут передавали знання із галузей управління і політики, економіки, педагогіки і соціальної медицини.

«Групи жінок і дівчат», спираючись на ці знання, спробували створити програми навчальних курсів. У 1899 р. влаштували перші повні річні курси професійної освіти з благочинності, на яких послідовно протягом 4 кварталів знайомили з такими темами: I кв. – «Вступ до надання соціальної допомоги в яслах, народних дитсадках і притулках»; II і III кв. – «Вступ до надання допомоги бідним (практично і теоретично)»; IV кв. – «Вступ до проведення благодійної діяльності через практику і участь у читанні лекцій на економічних теми» [3, с. 176].

Ці річні курси у Берліні перетворилися згодом у постійно діючий заклад. Приклад наслідували в інших великих містах. Це вже було не те, що розуміли під діяльністю сестер милосердя, вихователів дитсадків. Термін «соціальна робота» отримує вищий статус. Під ним починають розуміти публічну діяльність. Соціально-економічні, правові лекції, а також теми управління відіграли важливу роль на курсах «груп дівчат і жінок для надання соціальної допомоги». Проводилася серйозна підготовка до здійснення широкої соціальної роботи в суспільстві [3, с. 178].

Слід зазначити, що у Німеччині того часу краще була організована допомога біднякам чоловіками, які працювали в комунальних і міжтериторіальних установах. Перші навчальні курси для жінок при університеті були організовані в Англії в 1893 р. (Alice Salomon vom Women's University in London).

У Німеччині (Ганновер) вже з 1905 р. існувала «Християнська соціальна жіноча школа» (**Christlich-Soziale Frauenschule**) **Німецького євангелістського союзу жінок**. Аліса Соломон у своїй промові від 1908 р., коли була керівником «Соціальної жіночої школи» в Берліні, ще раз наголосила на її меті і завданні – **дати дівчатам і жінкам необхідну для життя роботу**, для виконання якої потрібно отримати відповідну підготовку, щоб мати змогу виконувати педагогічні і соціальні завдання: теоретичні знання на заняттях і практичні під час надання допомоги людям, які потрапили в біду [5, с. 100].

На відміну від американських шкіл з підготовки фахівців для виконання соціальної роботи, німецькі школи не мали контактів з університетами. Німецькі вищі навчальні заклади не пропонували орієнтованої на практику освіти, тим більше для жінок. У Німеччині самотійність жіночих шкіл розглядалась як колонія нижчого рівня під вищою школою. А це означало нижчу репутацію і менші шанси на працевлаштування. Невибаглива позиція жіночих шкіл і до сьогодні визначає рівень і роль соціальної роботи.

Після 1910 р. у Франкфурті було відкрито кафедру соціального забезпечення і статистики. У 1912 р. зроблено спробу організувати навчання для жінок у вищих навчальних закладах у Кельні.

А. Соломон виступила проти поділу професійної і добровільної соціальної роботи, а також проти академічної фіксації різниці в освіті і випускних іспитах. На першому місці для неї були професійна придатність і практичний досвід [5, с. 101].

Висновки. Таким чином, ознайомлення з процесом становлення жінки у соціальній сфері Німеччини показало її непростий шлях у боротьбі за свої права та за соціальні зміни, яка ще далеко не закінчилася. Цей європейський досвід має не лише велике пізнавальне значення, а є орієнтиром для практичного вирішення багатьох проблем сьогодення українським жіноцтвом. На превеликий жаль, українські жінки ще не досягли належного суспільного визнання, необхідної участі в державотворенні, у виробленні дійової соціальної політики.

В умовах багаторічної політичної й економічної кризи стала недоступною вища освіта для багатьох наших жінок і дівчат.

Результати нашого дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми. Подальші дослідження включають розробку рекомендацій щодо активнішого професійного втручання українських жінок у найголовніші сфери суспільного життя, їх професійної підготовки і професійного зростання.

Список використаної літератури

1. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. І.Д. Звереві. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
2. Fröbel K. *Hochschule für Mädchen und Kindergarten als Glieder einer vollständigen Bildungsanstalt* / K. Fröbel // G.W. Niemeyer. – Hamburg, 2000. – S. 4–51.
3. *Geschichte der Sozialen Arbeit*. – Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1995. – 447 s.
4. Solomon A. *Über die Ausbildung zur sozialen Arbeit* / A. Solomon // *Blätter für Soziale Arbeit*. – 2000. – 4. Jg. – S. 218–241.
- Solomon A. *Die Ausbildung zur sozialen Arbeit* / A. Solomon. – Berlin: Carl Heymanns, 2000. – S. 101–109.
6. Електронний ресурс: www.statistics@ukr.ru

В статье рассматриваются проблемы становления женщины в социальной сфере Германии, ее непростой путь борьбы за свои права и социальные перемены.

Ключевые слова: социальная работа, профессиональный рост, общественная жизнь, профессиональная подготовка.

The problems of woman formation in social sphere in Germany, her complex way in the struggle for her rights and social changes have been considered in the article.

Key words: social work, professional growth, social life, professional training.

Надійшло до редакції 7.09.2011.